

Pravnik

2005

Prilozi

162, str. prazna

Suđenja za ratne zločine i pravda nakon rata

Kultura nekažnjavanja, negiranja i kolektiviziranja ratnih zločina nastavlja s dehumanizacijom žrtve i čini potku spirale nasilja koje se u postkonfliktnim, tranzicijskim društvima manifestira kroz različite vidove strukturalnog nasilja, povezanošću politike i organiziranog kriminala te latentnom prijetnjom od ponovnog oružanog sukoba. Organizacije civilnoga društva zagovaraju da se putem pravednog i nepristranog suđenja za ratne zločine prekine s takvom kulturom kako bi se postigla obnavljajuća **pravda za žrtve** te potakla društvena i politička odgovornost za događaje koji su vodili ratu, razaranju i ratnim zločinima. Mogu li nacionalna pravosuđa u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini obaviti taj zadatak?

Analitičari koji pokušavaju identificirati vrijeme zaokreta nakon kojeg u Jugoslaviji više nije bilo moguće zaustaviti nasilje opisuju različita vremena i događaje, no slažu se da bi mogućnosti za mirno rješenje bile puno veće da su se pomno istražile činjenice o svim zločinima počinjenim tijekom dvadesetog stoljeća. Iako ne treba sve uzroke rata svesti na *guranje prošlosti pod tepih*, važno je podsjetiti kako je šutnja ili negiranje zločina iz prošlih ratova i nasilnih sukoba omogućila da nacionalistički vođe oslone svoje programe na istinske povrijeđenosti svih čiji su bližnji stradali. Isključivost u ime većinske nacije pravdali su nekada počinjenim zločinima i nepravdama i time stvarali prividna opravdanja za sve vrste nasilja.

Danas, i desetljeće nakon završetka rata, hrvatska je javnost još uvijek podijeljena, u stalnoj, uglavnom nedovoljno konstruktivnoj, a politički manipuliranoj raspravi oko karaktera ratnih zbivanja ovog i prethodnog rata, oko pitanja ratnih zločina u vlastitim redovima, oko poimanja heroja (koji su nevidljivi, anonimni i poništeni tisućama *štančanih* spomenica) i ratnih zločinaca (koji to "ne mogu biti ako su se borili u obrambenom ratu"). Prevladavajuća kultura negiranja i nekažnjavanja ratnih zločina počinjenih u vlastitim redovima s jedne strane, te kolektiviziranje krivnje s druge, vid je bezakonja koji vodi nesigurnosti, a nastavlja s dehumanizacijom žrtava i manjina i nepoštivanjem njihovih prava. Tranzicija prema stabilnoj demokratizaciji i jačanju uloge zakona u svim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije nije moguća bez uvođenja pravde i odgovornosti za zločine počinjene u ratu putem ključnog instrumenta pravde u tranziciji - suđenja za ratne zločine. Potreban je, naime, preokret s političkih interpretacija prošlosti na suočavanje sa činjenicama utvrđenim na nepristranim, pravednim i profesionalnim sudovima. Posao započet od strane Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu treba dovršiti pri domaćim sudovima.

Suđenje za ratne zločine i obnavljajuća pravda

Javno uvažavanje istine o stradanju na temelju nepristranog i na zakonu utemeljenog utvrđivanja činjenica daje žrtvi mogućnost oslobađanja od dijela boli, stida, srdžbe i straha, a počinitelju prihvaćanje odgovornosti za počinjeno djelo i mogućnost pravednog suđenja.

Zajednica i društvo, u cjelini, suočavaju se sa činjenicama o tome što se tijekom oružanih sukoba događalo te dobivaju prostor za distanciranje od zločina počinjenih u ime cjelokupnog društva/nacije, rastakanje kolektivne krivnje i njenu individualizaciju.

Jačanje kapaciteta sudbene vlasti za nepristrano, zakonito i pravedno procesuiranje ratnih zločina (unatoč emotivnim opterećenjima te političkim manipulacijama) uvećava vjerojatnost uspostave pravne države i u drugim segmentima, posebice u suprotstavljanju organiziranom kriminalu.

Zašto praćenje suđenja?

Iako su zadnji izvještaji OSCE-a povoljniji, međunarodna zajednica rad domaćih pravosuđa ipak stavlja u vrh političkih prioriteta potrebnih za stabilizaciju demokratizacije zemalja u regiji. Još je uvijek visok rizik, budući da bi procesi za ratne zločine pred domaćim sudovima mogli ostati uvjetovani političkom voljom aktualnih vlasti ili osobnim političkim uvjerenjima sudaca. Povjerenje u domaće sudove je nedostavno na svim razinama - žrtava i oštećenih, osumnjičenika i počinitelja, kao i javnog mnijenja, posebice ukoliko se proces odvija pred sudovima države koja je u ratu bila neprijateljska.

Stoga su organizacije za zaštitu ljudskih prava, naročito one koje rade na jačanju individualnih i društvenih procesa suočavanja s prošlošću, za jedan od prioriteta djelovanja postavile sustavno, nacionalno i regionalno, praćenje suđenja za ratne zločine.

Praćenje suđenja i objektivno izvještavanje je intervencija čija je svrha jačanje opreza pravosuđa u dosljednoj primjeni načela nepristranog, zakonitog i pravičnog suđenja i međunarodnih standarda. Prisutnost promatrača i promatračica predstavlja načelo javnosti suđenja (jednog od osnovnih elemenata nepristranog, zakonitog i pravičnog suđenja) na koje imaju pravo žrtve, počinitelji i javnost. Objektivno izvještavanje, također, doprinosi jačanju povjerenja u pravosuđe, što je preduvjet za postizanje obnavljajuće pravde kroz procesuiranje ratnih zločina - ona je moguća samo ukoliko žrtve i javnost imaju povjerenja u rad pravosuđa.

Zašto regionalno praćenje suđenja?

Jedan od ključnih razloga za regionalno praćenje suđenja je činjenica da će zločini nastali u istom ratu biti procesuirani u tri države. Zbog ujednačavanja, potrebno je raditi promptnu komparaciju pravosudnih praksi. Regionalno praćenje omogućuje primjenu načela javnosti i preko emotivnih prepreka nastalih u ratu - promatrači/ce često predstavljaju prvu i jedinu prisutnost javnosti države iz koje dolaze. To je važno radi izgradnje povjerenja u sudove drugih država u regiji. I ne manje važno - zajedničko praćenje svih suđenja od strane regionalnog tima promatrača/ica daje jasnu poruku da žrtva i zločin nemaju nacionalni predznak.

Strategija prestanka rada Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju

Rezolucijama Savjeta sigurnosti Ujedinjenih nacija, broj 1503, od 28. kolovoza 2003. godine i broj 1534, određena je strategija prestanka rada Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Ovom je strategijom predviđeno da sve istrage moraju biti završene do kraja 2004. godine, suđenja pred Raspravnim vijećima do kraja 2008. godine, a žalbeni postupci do kraja 2010. godine. Jedan od osnovnih elemenata ove strategije je prenošenje slučajeva s MKSJ na sudove država u regiji. Time bi suđenja za ratne zločine pri nacionalnim pravosuđima trebala postati osnovni mehanizam procesuiranja počinitelja ratnih zločina na teritoriju bivše Jugoslavije i samim time jedan od najznačajnijih instrumenata procesa suočavanja s prošlošću na ovim prostorima. U tom smislu, očekuje se da će se pred nacionalnim sudovima pokretati i novi postupci neovisno od ustupanja predmeta Haškog tribunala.

Pripreme pravosuđa u državama u regiji

Tijekom 2002. i 2003. godine u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji donijeti su zakoni kojima su formirana posebna odjeljenja pravosudnih organa koji će sudjelovati u ovoj vrsti postupaka. U BiH i Srbiji su formirana tužilaštva i vijeća za ratne zločine, dok su u Hrvatskoj formirana četiri istražna odjela (centra) pri županijskim sudovima u Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Splitu, koja su specijalizirana za istraživanje i procesuiranje ratnih zločina.

S druge strane, sve su tri države pristupile konvencijama Savjeta Europe koje se odnose na pružanje međunarodne kazneno-pravne pomoći i ekstradiciju, a zaključeni su i posebni sporazumi o suradnji u prekrivičnom postupku na suzbijanju svih oblika teškog kriminaliteta, uključujući i ratne zločine, između tužilaštava država u regiji.

Nacionalna pravosuđa na ispitu

Dosadašnja suđenja za ratne zločine pred domaćim pravosuđima u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini su, uz samo nekoliko - ali važnih - izuzetaka, ukazala na nespремnost i nedostatak političke volje da se za ovu vrstu zločina sudi profesionalno i u skladu s međunarodnim standardima nepristranog i pravičnog suđenja. Ključna su pitanja kako će se nacionalna pravosuđa postaviti prema procesuiranju ratnih zločina počinjenih od strane pripadnika vlastitih vojski i prema zapovjednoj odgovornosti te kako će osigurati zaštitu svjedoka.

Zapovjedna odgovornost u nacionalnom pravu

Jedno od ključnih pitanja, za buduća suđenja za ratne zločine pred pravosuđima država u regiji, je tumačenje mogućnosti suđenja po zapovjednoj odgovornosti. Zapovjedna odgovornost, tj. odgovornost nadređenog, predstavlja oblik individualne kaznene odgovornosti, koji je vrlo dugo zastupljen u međunarodnom kaznenom pravu. Kao dio međunarodnog običajnog prava, zapovjedna je odgovornost kodificirana 1977. godine Dopunskim protokolom I iz Ženevske konvencije, koji se odnosi na međunarodne oružane sukobe. Nakon Dopunskog protokola I, zapovjedna je odgovornost predviđena eksplicitnim navođenjem njenih elemenata u Statutu Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (MKTJ), članak 7(3); Statutu Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (MKTR), članak 6(3), kao i u Rimskom Statutu Međunarodnog krivičnog suda (MKS), članak 28. Naime, člankom 86, stavak (2) ovog Protokola, predviđeno je da činjenica da je povrjedu Ženevskih konvencija ili Protokola izvršio neki podređeni ne oslobađa njegove nadređene odgovornosti u slučaju da su oni znali, ili imali informacije koje su im omogućile saznanje da je podređeni izvršio ili će izvršiti takvu povrjedu, a nisu poduzeli sve razumne i moguće mjere sprječavanja ili suzbijanja povrjede.

Članak 28. Statuta MKS-a razdvaja, također, zapovjednu odgovornost vojnih i civilnih osoba. Statut MKTJ-a i MKS-a, također, predviđa mogućnost primjene zapovjedne odgovornosti i tijekom unutarnjih oružanih sukoba.

U općoj i stručnoj javnosti u regiji vrlo često se postavlja pitanje mogućnosti suđenja po osnovi zapovjedne odgovornosti za zločine počinjene tijekom oružanih sukoba na teritoriju bivše SFRJ pred nacionalnim sudovima. Oni koji Haški tribunal smatraju političkim i ilegalnim sudom često govore kako je zapovjedna odgovornost objektivna odgovornost, koja kao takva ne može postojati u modernom kaznenom pravu. Međutim, pažljivijom se analizom može zaključiti da se radi o obliku individualne kaznene odgovornosti, čiji elementi postoje u kaznenim zakonodavstvima država u regiji. Prije svega, treba naglasiti da je SFRJ 1978. godine ratificirala spomenuti Dopunski protokol I, koji sadrži odredbe o odgovornosti

nadređenog, tj. zapovjednoj odgovornosti. Imajući u vidu da su prema Ustavu SFRJ, kao i prema kasnijim ustavima država koje su nastale iz SFRJ, ratificirani međunarodni ugovori sastavni dio domaćeg pravnog sustava, jasno je da bi se, na temelju toga, zapovjedna odgovornost mogla primjenjivati. Ukoliko se ovaj argument ne prihvaća iz razloga što sva kaznena djela (iako se ovdje radi o obliku odgovornosti) i kazne za kaznena djela moraju biti propisana zakonom, treba se osvrnuti na odredbe općeg dijela kaznenog zakonodavstva. Naime, kaznena zakonodavstva država u regiji predviđaju da se kaznena djela pored činjenja mogu izvršiti i nečinjenjem, odnosno propuštanjem dužnog činjenja, što se odnosi i na kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, tj. ratne zločine. Pored toga, u odredbama koje se odnose na *suizvršiteljstvo*, kao oblik sudioništva, postoji formulacija: *ako dva ili više lica učešćem u radnji izvršenja, ili na drugi način, izvrše krivično djelo*. Dakle, pored neposrednog sudioništva u radnji izvršenja, *suizvršiteljstvo* može postojati ukoliko neka osoba, na neki drugi način, doprinese izvršenju kaznenog djela.

Korištenje odredbe o izvršenju kaznenog djela nečinjenjem, u vezi s kaznenim djelima ratnih zločina bi, dakle, moglo predstavljati način za primjenu zapovjedne odgovornosti pred nacionalnim sudovima. Uvođenje zapovjedne odgovornosti kao posebnog kaznenog djela je nepotrebno jer jača stav da do sada ovaj oblik odgovornosti nije postojao i tako onemogućava primjenu na zločine počinjene tijekom ratova u bivšoj Jugoslaviji.

Regionalno praćenje suđenja - zločin na Ovčari

Zločin na Ovčari počinjen je 1991. u Vukovaru od strane pripadnika srpskih snaga. To je prvi slučaj koji je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju nakon istrage predao pravosuđu u Srbiji. Reakcije u javnosti bile su - zašto to suđenje u Srbiji!? Stoga je važno što organizacije za ljudska prava i obitelji oštećenih iz Hrvatske prate suđenje.

Suđenje 17-orici pripadnika Teritorijalne odbrane (TO) Vukovar i dobrovoljačke jedinice „Leva Supoderica“ za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, prati Regionalni tim promatrača, formiran od monitora Fonda za humanitarno pravo (Srbija), Istraživačko-dokumentacionog centra, Sarajevo (BiH), i Centra za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek (Hrvatska). Osim toga, na svim su do sada održanim raspravama, oko 70 sjednica, bile obitelji žrtava.

Prema ocjeni promatrača Regionalnog tima za praćenje suđenja, suđenje je profesionalno, a optužnica manjkava. Naime, optužnicom se terete samo pripadnici TO-a i dobrovoljci, iako provedena istraga i izvedeni dokazi nedvosmisleno ukazuju na krivičnu odgovornost pojedinih visokih oficira bivše JNA, koji su se pred sudom pojavili u svojstvu svjedoka. Prema ocjeni Regionalnog tima, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije treba pokazati da zastupa i štiti interes žrtava za istinom i pravdom. U ovom slučaju, čvrsto povjerenje žrtava i javnosti u regiji, Tužilaštvo može steći ukoliko prestane štiti JNA i pokrene istragu protiv oficira koji nisu odbili provesti naređenje zapovjednika *Gardijske brigade* o povlačenju JNA u situaciji kada su životi zarobljenika bili ugroženi. Unatoč ovoj ozbiljnoj primjedbi na račun optužnice, Regionalni tim ističe da sudsko vijeće vodi postupak profesionalno i u cilju utvrđivanja istine u pogledu individualne odgovornosti svakog optuženog i činjenica koje mogu pomoći u identifikaciji žrtava.

Regionalni tim monitora prati slijedeća suđenja:

- za zločin na Ovčari, pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu (više na slijedećoj stranici)
- za zločin na Koranskom mostu, Mihajlu Hrastovu, pred Županijskim sudom u Karlovcu
- za zločin počinjen u Borovu, Jovanu Čurčiću i dr., pred Županijskim sudom u Vukovaru

- u slučaju Lovas, Ljubanu Devetaku i dr., pored Županijskim sudom u Vukovaru
- u slučaju obitelji Matanović, Ranku Jakovljeviću i dr., pred Okružnim sudom u Banja Luci
- u slučaju Bjelovarske grupe, pred Županijskim sudom u Varaždinu
- u slučaju Foča, Čančaru, pred Kantonalnim sudom u Sarajevu.

Promatrači/ce:

Jovan Nicić, Fond za humanitarno pravo iz Beograda,
Veselinka Kastarović iz Centra za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek,
Mirza Omerbašić iz Istražno-dokumentacionog centra Sarajevo.

Monitori o procesuiranju ratnih zločina u Hrvatskoj

Osim regionalnog tima promatrač(ic)a, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek je okupio nacionalni tim promatrač(ic)a iz četiri organizacije koje prate suđenja za ratne zločine u Republici Hrvatskoj¹. Praćenje suđenja provodi se u odnosu na javnost, proces i pravednost, obnavljajuću pravdu za žrtvu i pravednost prema optuženiku.

Tijekom 2005. godine praćena su gotovo sva tekuća suđenja u RH (10/11). Izvještaji sa suđenja objavljuju se na web stranici, po završenoj nepravomoćnoj presudi daje se analiza slučaja. U tijeku je priprema godišnjeg izvješća.

Uočeni problemi

Ključni problemi koje smo uočili u procesuiranju kaznenih djela protiv čovječnosti i međunarodnog humanitarnog prava pred sudovima u Republici Hrvatskoj su: **dugotrajnost postupka, suđenje u odsutnosti, manjkave optužnice temeljene na loše provedenim predistražnim radnjama, pristranost, loši tehnički uvjeti suđenja.**

Dugotrajnost postupaka

Optužnice pisane ranih devedesetih godina još uvijek su nepročišćene, nepotpune, s velikim brojem optuženika (slučaj *Lovas*, slučaj *Mikluševci*); još se uvijek sudi u odsutnosti (u međuvremenu su neki od optuženika umrli ili je na njih primijenjen Zakon o općem oprost). U nekim se slučajevima postupci ponavljaju bez da se razdvoje optužnice za prisutne optuženike od onih kojima se sudi u odsutnosti, što znači da će se postupak morati ponoviti kad optuženici budu dostupni hrvatskim pravosudnim organima. To je u izravnoj suprotnosti s načelom ekonomičnosti postupka - ponovno će produžiti ionako duge postupke i na taj način zanemariti pravo žrtve na pravdu, kao i pravo eventualno nevino osumnjičenih koji su godinama pod sumnjom.

Optužnice temeljene na loše provedenim predistražnim postupcima

U postupcima pokrenutim protiv hrvatskih vojnika ili policajaca, predistražni su postupci loše provedeni (npr. slučaj *bjelovarske grupe*, gdje su zagubljeni tragovi s očevida - tragovi

¹ Centar za mir, nenasilje i ljudska prava osijek, u suradnji s *Altruist* centrom iz Splita, Građanskim odborom za ljudska prava iz zagreba i Hrvatskim helsinškim odborom, a uz podršku Europske komisije, prati suđenja za ratne zločine u hrvatskoj i surađuje na regionalnom praćenju.

guma i predmet koji je tijekom kriminalističke obrade oformljen; ne zna se ni gdje su pokopana tijela žrtava koja su u tijeku istrage predana na obdukciju i identifikaciju).

Oslobađajuće presude koje se donose zbog nedostatka dokaza su pravedne za optuženike, no ostaje otvoreno pitanje vođenja daljnjih istraga da bi se utvrdilo tko je počinitelj kaznenih djela jer žrtve, način, mjesto i vrijeme izvršenja djela, evidentno ukazuju na činjenicu da je zločin počinjen.

Pristranost

Određivanje bića kaznenih djela je neujednačeno u odnosu na nacionalnu pripadnost optuženika (npr. u slučaju *Koranski most* gdje je optužen samo jedan pripadnik hrvatske policije za ubojstvo 13 rezervista i ranjavanje jednoga; djelo nije kvalificirano kao kazneno djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika nego kazneno djelo protupravnog ubijanja i ranjavanja neprijatelja, što je kazneno djelo manjeg značaja i daje optuženiku prostor za nužnu obranu).

Do danas su u Republici Hrvatskoj samo dvije presude, protiv hrvatskih policajaca i vojnika, pravomoćne i konačne (slučaj *Norac* i djelomično u slučaju *Paulin Dvor*, gdje je optužen Nikola Ivanković).

Tehnički uvjeti rada neprimjereni

U pojedinim, i po broju procesa najopterećenijim sudovima (npr. Županijski sud u Vukovaru), sudnice nisu adekvatne, niti su tehnički opremljene u skladu s onim što zahtijeva priroda procesa. Vukovarska sudnica je premala, svjedoci daju iskaz u neposrednoj blizini optuženika, publika i optuženici nisu razdvojeni, mjesto za branitelje je uz mjesta za optuženike i publiku, što znači da jedni druge mogu ometati, posebice kod prijevoda tijekom rasprave na jezik stranih promatrača.

Atmosfera i javnost

U nekim je situacijama pritisak javnosti prenesen u atmosferu sudnice što ometa svjedoke, a može utjecati i na rad suda (Županijski sud u Splitu, u slučaju *Lora*; Županijski sud u Karlovcu, u slučaju *Koranski most*). Zbog toga je nekoliko organizacija za zaštitu ljudskih prava dalo izjavu o potrebi premještanja predmeta iz Karlovca.

Tijekom sudskog procesa mjesto žrtava nije uvijek na zadovoljavajući način vidljivo, njihova se imena rijetko čuju, postaju *bezimene*, a njihove se sudbine izgube u dugotrajnim i zamornim raspravama o zaslugama optuženika ili pak o njihovom političkom opredjeljenju.

Za više informacija:

- www.centar-za-mir.hr
- www.hcl.org.yu